

ADORJÁNI PANNA

AZ ÍTÉLET ÉS EGY VÁLASZTOTT FŐSZEREPLŐ

Hajdú Eszter: *Ítélet Magyarországon*

■ 2008 júliusa és 2009 augusztusa között összesen kilenc ízben támadtak meg roma származású lakosokat Magyarországon, a támadások során hat ember vesztette életét, és több ember megsebesült. Az ügyben előállított négy vádlottat az elsőfokú büntetőper során bűnösnek nyilvánította a törvényszék, hármukat életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. Az *Ítélet Magyarországon* c. dokumentumfilm közel két órában mutatja be a romagyilkosságok vádlottjainak 167 napon keresztül tartó perét. A film az elsőfokú ítélet kihirdetése után ér véget, amely ítélet ellen a vádlottak egyébként fellebbeztek, a másodfokú büntetőperre pedig még csak ezután kerül sor. Relatívén kis szeletet látunk tehát ebből a már így is hosszúra nyúlt és igen csak komplex történetből, amely után ugyan nem lehet végleges következtetést levonnunk (jogilag például nem szabad tetteseknek neveznünk az elítélt személyeket), de amely által mégiscsak körvonalazódik egy igen aggasztó kép az idegengyűlölet jelenlegi helyzetéről Magyarországon.

Az *Ítéletet* egy furcsa paradoxon és az abból származó pulzáló feszültség működteti, ez pedig a dokumentált tartalom és annak a formája közötti összeférhetlenség. Egyfelől adott egy szigorú konstrukció, amely valamelyest előírja a film dramaturgiáját is: ez a tárgyalóper szokványos forgatókönyve, amely időben lineárisan haladva kíséri meg a vizsgált bűncselekményeket és azok körülményeit elmondható történetbe foglalni. Ebben a linearitásban helyet kapnak a történet különféle szereplői (áldozatok, tanúk és vádlottak), mindezt pedig az igazságszolgáltatás emberei (ügyészek, ügyvédek, bírók és szakemberek) külső perspektívá-

jukkal és szaktudásukkal kísérik végig. Másfelől adott egy indulatokkal, előítéletekkel és fájdalommal terhes büntett, amelynek súlyossága nem mérhető csupán a halálos áldozatok számával vagy a hozzátartozók fájdalmával, hanem túlmutatva önmagán tűpontos, kimagyarázhatatlan és ugyanakkor a végtelenségig lehangoló képet ad a status quóról, egy ország mentális állapotáról. De tévedés ne essék: romániai magyar kisebbségként egyáltalán nem lehet ezt a filmet a külső szemlélő boldog nyugalmával végignézni. Mindaz, ami elhangzik, és ami láthatóvá válik a vásznon és a tárgyalás során, egy tulajdonképpen már ismert történet újrajátszása, egy olyan történeté, amelyről szeretjük azt hinni, hogy már végigjártottuk (lásd holokauszt), vagyis pontosabban: hogy valakik (a náci németek) már végigjártották, de amely valójában közös ügyünk és felelősségünk.

Amikor tehát Hajdú Eszter rendező úgy dönt, hogy – a médiával ellentétben, amely csak a tárgyalás első és utolsó pár napján mutatott érdeklődést az ügy iránt – stábjával együtt (operatőrök: Szőnyi István, Hajdú Eszter, Medvigy Gábor, Horváth András, Steiner Péter, Varga János, Németh Viktor Csaba, Bedő Csaba) végigüli a romagyilkosságok ügyében vádlottak több éven át húzódó perét, majd a felgyült több mint kétezer órányi anyagból koherens és érvényes dokumentumfilmet szerkeszt (vágó: Bartos Bence, Menno Boerema), akkor nemcsak megspórolja mindenki más számára azt, hogy hasonló intenzitással kelljen elmerülnie ebben az egyébként nyilvános perben konkrétizáló problémában, hanem egyben felelősséget vállal azért a fasisztoid rasszizmusért, ami az esetet áthatja, és amely

egyébként az oka annak, hogy két, szinte tetszőlegesen választott magyar állampolgár világa teljesen összegegyeztetetlenné válhat. E szakadékok felett áll a bíró (Miszori László), akinek feladata áthidalni az áthidalhatatlant, értelmet vinni egy emberi ésszel felfoghatatlan bűncselekménybe és ezáltal ítéletet hozni róla. Nem meglepő tehát, hogy az *Ítélet* főszereplője maga a bíró lesz, akinek a személyén keresztül tulajdonképpen megjelenődik az európai gondolkodású ember dilemmája, aki egyszer csak egy olyan helyzetben találja magát, ahol az egyenlőségről és szabadságról vallott elvei egyszerre értelmezhetetlenek és használhatatlanok. Ahol az alapmondatok sem egyeznek: például hogy minden embernek ugyanolyan joga van élni, vagy hogy a roma is ugyanolyan ember, mint a nem roma származású. A filmben Miszori László személyén – és nemcsak bírói státusán – keresztül követhetjük végig ennek a diszkrépanciának az egyik lehetséges megoldását.

Az *Ítélet* erőssége, hogy kvázi cenzúrázatlanul mutatja be rajta keresztül az igazságkeresés folyamatát. Ez egyrészt a szerkesztésen mutatkozik meg: a film a per első napjával kezdődik, időben egyenesen halad előre, majd az ítélet kimondásával ér véget. Ebben az egyenesvonalúságban ugyan helyet kap pár életkép a sértettek környezetéről, ahogyan ők maguk is megszólalnak egy-egy interjú erejéig, de egyébként a tárgyalás maga feliratok és inzertek, mindenféle magyarázat nélkül jelenődik meg. Ez a szárazság és egyszerűség egyszerre könnyíti és nehezíti a néző dolgát: nehézkesen találom meg a helyem ebben az idegen és furcsa világban és az információk tömkelegében, ugyanakkor kifejezetten jó, hogy a szerkesztésen túl távol marad az alkotói kéz és enged szabadon gondolkodni és létezni a film szövegében. Az egyetlen zavaró elem számomra a zene: a kezdő- és zárójeleneteknél el tudom fogadni az aláfestést, de minden egyéb jelenetnél, ahol felcsendülnek az egyébként izgalmasan diszsonáns vonások (zeneszerző: MS3 Mester Sándor), fölösleges aláhúzóhatásként hat. Sokkal erősebb hatást vált ki a csend (hang: Bhóm Dániel, Gerendai Ferenc, Karaszek Zoltán), például akkor, amikor a szitává lőtt kisfiú holttestéről kell hosszasan képeket néznünk. Az alapanyag és annak a fényképezése – a csodá-

latosan intim közeliéket szigorúan célszerű beállítások váltogatják – már önmagukban annyira erősek, hogy a szükségszerű vágáson túl minden más elem csak gyengíteni tudja.

Másrészt ennek a hidegfejű komponálásnak köszönhetően a film a bírót emberi mivoltában jeleníti meg: szenvedélyesnek és gyötrődőnek, energikusnak és türelmét vesztettnek. Nyoma sincs a többnyire a hollywoodi hasonló tematikájú filmekből ismerős higgadt, bölcs bírónak, aki szigorú és fegyelmet árasztó jelenlétével képviseli a rendet, aki távolságtartóan moderálja a tárgyalást, és aki majd ugyanilyen szenttelenül tolmácsolja az esküdtek ítéletét. Nem érdemes ehelyütt belemennünk az amerikai és magyarországi igazságszolgáltatás közötti különbségekbe, de talán nem tévedek nagyot, ha azt feltételezem, hogy – és előre is tisztelet a kivételnek – az átlag mozinézőknek hozzám hasonlóan túlnyomórészt filmes élményei vannak arról, hogy hogyan zajlik egy bírósági tárgyalás, de legalábbis elmondható, hogy ezek az élmények nagyban befolyásolják előfeltevéseinket és elgondolásainkat arról, hogy milyennek kell lennie egy ilyen típusú pernek. Ilyen módon kijózanító azt látni, hogy a büntetőper is alapvetően ugyanolyan munka, mint minden más, ahol ha elfáradnak a feladat végzésében az alkalmazottak, akkor a bíró fáradtan tíz perc szünetet rendel el, ahol a tanúk otthon felejtik a személyi igazolványukkal együtt járó lakcímkártyájukat, ahol mindenkinek külön el kell mondani, hogy hova álljon, ahol kólát szorongatnak a tanúpad mögött, és végül: ahol a feltételezett tágas és ódon tárgyalóterem helyett egy szűkös és modern bútorokkal felszerelt szoba van csak, amiben a tanúk és vádlottak között alig van egy lépésnyi távolság. Ahogyan az is izgalmas, hogy a bíró személye nemcsak nagymértékben befolyásolja a tárgyalás menetét, de úgy tűnik, mintha annak kimenete teljesen tőle függne. Az ügyész és ügyvédek hozzá képest kevés „játékidőt” kapnak, és inkább csak terelgetik a beszélgetést, mintsem alakítják azt. Kérdés természetesen, hogy ez a munkamegosztás mennyiben fedi a valóságot, vagy köszönhető a vágásnak, vagyis annak az alkotói döntésnek, hogy a történeteket egy kiválasztott főszereplő személyén keresztül mutassák be. Ha emiatt az igazságszolgáltatás menetéről

talán nem is kapunk makulátlan képet, a nézés szempontjából kifejezetten jól tesz a filmnek Miszori főszereplővé avaszálása. Nézőként a bíró személyes peréléményét követjük végig, és ilyen módon könnyen lehet mennünk az egyébként rengeteg információval és részlettel terhes történéshalmazon attól függetlenül, hogy egyébként egyetértünk vagy sem a bíró által választott módszerekkel és magatartással.

Ami ugyanis erőssége a filmnek és in extenso mondhatni a pernek magának is – ti. hogy megmutatja a bírót a maga emberi valójában, illetőleg hogy a bíró emberként és nem feddhetetlen igazságszolgáltatóként vállalja az ítélethozó szerepét –, az egyben ékes bizonyítéka társadalmunk esendőségének. Miszori bíróként ugyanis többször jön ki a béketűréséből, és rendszeresen leteremti mind a vádlottakat, mind a tanúkat, indulatában pedig nem mindig viselkedik politikailag korrektül a tárgyalóteremben megforduló romákkal. Visszafelé sülnek el dicsérő szavai például akkor, amikor állandóan kijavítja a vallomásaikat a jegyzőkönyvvezető számára, ha valamit „másképp” mondanak, miközben bizonygatja rajongását a különleges nyelvjárás iránt. Máskor idegesen szidja őket, hogy meg kell tanulniuk rendesen viselkedni a tárgyaláson, ami különösen kegyetlenül hat, feltéve, hogy egy ilyen komolyságú peren való részvétel mindenki számára nehéz feladat lehet, hiszen nem elég annak a terhe, hogy minden mondatnak teljes mértékben meg kell felelnie az igazságnak, be kell tanulni a tárgyalás sajátos koreográfiáját és nyelvezetét is. A bíró romák iránti indulatosságáról Hajdú Eszter egy interjúbán azt mondja, hogy szerinte Miszori ezzel „annak akarta elejét venni, hogy elfogultsággal lehessen vádolni”,¹ és ezzel mintegy azt állítja, hogy a jelenlegi helyzetben elfogultságnak minősülhet az, ha valaki az egyenlő bánásmód elkötelezettje. Vagyis úgy tűnik, hogy Miszori

Lászlónak először be kell bizonyítania azt, hogy ő is ugyanolyan „normális” ember, mint a többiek – mondjuk azok a tanúk, akik számára érthetetlen, hogy a rasszista indíték miatt ilyen hangsúlyos pontja a tárgyalásnak, vagy mint azok, akik vállukat megvonva állítják, hogy egyébként mindenki körülöttük „ugyan-ezt” gondolja a romákról –, és csak utána ítélezhet. De végül is mintha mindegy is volna, mert amúgy is azt vágják majd a fejéhez a per során egyre bátrabban felhasználó vádlottak, hogy koncepciót pervezet, és rendre megsérti jogaikat.

Az *Ítélet*ben bemutatott per egyrészt tehát tabudöntőgető, hiszen tematizálja a romákkal szembeni gyűlöletet, kimondja a szélsőjobboldali beállítottságú közösségek törvénytörő jellegét, a bűncselekményeket illetően pedig a rasszista indítékot, másrészt pedig nem tud kiszabadulni a tabu szorongatásából. Nyilvánvalóvá válik, hogy sem az érintettek, sem pedig az igazság szolgálói nem tudnak kilépni abból a hierarchikus – tehát kirekesztő – nyelvi és kulturális konstrukcióból, amelyben a romákkal (és egyéb kisebbségekkel) szembeni ellenérzés inherens és átöröklhető, és amely mechanizmus működése nagyon szépen lekövethető a dokumentumfilmen. De ahogyan az ítélet súlyossága, úgy a film is túlmutat magán az eseményen: ezeket az áldozatokat már nem lehet megmenteni, ahogy a vádlottakat sem lehet megváltani, és ilyen módon mind az elkövetett borzalom, mind az azt dokumentáló film inkább elrettentő példa, mintsem az igazság győzelmének bizonyítéka. Az ítélet nem hoz igazságot az érintetteknek, az igazságszolgáltatás rituális gesztus, amely során mi, a többiek, a nézők tisztulhatunk meg. Nem véletlen, hogy senki nem megy el önszántából végignézni egy ilyen perre, ahogy az sem, hogy mégis megszületett ez a dokumentumfilm: hiszen ha megnézed, utána már nem mondhatod, hogy nem tudod, nem láttad, nem érdekel.

■ JEGYZET

1. Gyárfás Dóra: *Ezután már nem lehet egy jót cigányozni (Interjú Hajdú Eszterrel)*, Origo.hu, 2014.05.14. (L. <http://www.origo.hu/filmklub/blog/interju/exkluziv/20140514-ezutan-mar-nem-lehet-egy-jot-ciganyozni-hajdu-eszter-interju-itelet-magyarorszagon.html>, az utolsó letöltés ideje: 2014. július 26.)